

http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/571/основи_гендерної_політики.pdf. - Заголовок з екрану.

9. Павликовська І. На громадський шлях. (З нагоди 70-ліття українського жіночого руху) [Текст] / І. Павликовська. – Філадельфія, 1956. – 80 с.

10. Пашко А. Жіночий рух України: історичний аспект та сучасний розвиток [Текст] / А. Пашко // Право України. – 2004. - № 3. – С. 125-127.

11. Савченко С. В. Олена Апанович в українському жіночому русі [Текст] / С. В. Савченко // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2012. – Вип. XX-XIV. – С. 118-124.

Левинская З. С. Историческая ретроспектива становления женского движения в Украине

В статье проанализированы основные исторические периоды становления женского движения в Украине, а также исследованы различные подходы его периодизации.

Ключевые слова: женское движение, феминистическая идеология, феминистическое движение, национальное возрождение, национальное самосознание, гендерная политика, гендерная проблематика.

Levinskaya Z. Historical Retrospective Establishment of the Women's Movement in Ukraine
The article analyzes the main historical periods of the formation of the women's movement in Ukraine, and studied different approaches its periodization.

Keywords: the women's movement, feminist ideology, feminist movement, national revival, national identity, gender politics, gender.

УДК 32.019 (4)

Одарченко К. Ю.

ГОРИЗОНТАЛЬНІ ПАРТІЙНІ ЗВ'ЯЗКИ ТА ДЕМОКРАТИЧНІСТЬ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

В статті окреслено основні риси обох домінуючих типів партійних зв'язків (горизонтального і вертикального). Акцентується увага на особливому зв'язку між рівнями розвитку політичних партій та демократії. Політична партія з вертикальним типом зв'язків хоча і є міцною централізованою структурою, однак вона все менше здатна відповідати на ключові виклики сучасності. В таких умовах найбільше підходить демократичному суспільству політична партія яка побудована за горизонтальним принципом.

Ключові слова : політична партія, партійні зв'язки, партійна структура

Приблизно з останньої третини ХІХ ст. стала викристалізовуватися закономірність: політична історія будь-якої країни не піддавалася осмислюванню поза діяльністю політичних партій. Бо ж виявилось, що саме вони здатні формувати соціально-політичні погляди та осмислені суспільні позиції громадян у повсякденному політичному житті [6].

Актуальність теми зумовлена важливим значенням організаційної структури для політичної партії до якої відносяться також і горизонтальні зв'язки. Це виражається не лише у функціях, які організаційна структура виконує у політичній партії, а й у впливі, який вона здійснює на функціонування інституту загалом та демократизацію політичної системи.

Питання становлення та розвитку політичних партій, їх впливу на державно-політичні відносини дістали відображення у дослідженнях зарубіжних учених. Становленню та розвитку політичних партій присвячені теоретичні розробки Б. Барбера, Е. Берка, М. Вебера, В. Гессена, Т. Гоббса, Р. Даля, Л. Дюгі, Г. Еллінека, Г. Кельзена, Б. Лі, Р. Міхельса, Р. Моля, Д. Моргана, М. Острогорського, Т. Парсонса, Б. Чичеріна, Н. Шварца та ін.

Значний внесок у розробку сучасних уявлень про політичні партії, правове регулювання їх діяльності зробили П. Бек, А. Бентлі, І. Блюнчлі, Ф. Боррелль, М. Вайнер, Дж. Дербишайр, Я. Дербишайр, К. Джанда, М. Дюверже, К-Ф. Зайферт, Дж. Зеснер, Р. Каспер, Р. Катц, Д. Ламберт, А. Лейпхарт, Е. Лейкман, А. Лейсерсен, К. Лоунсон, Д. Мак Свіні, З. Нейман, Ж. Ла Палабар, А. Патшалек, Дж. Ді Пелма, Дж. Сарторі, М. Соболевський, Ф. Сорауф, Р. Таагепер, М. Уоллерстайн, Т. Філменд, Дж. Фінн, М. Дж. Хеллер, Х. Хессе, Ж. Шарло, Б. Шльоер, М. Шугарт.

Аналіз наукової літератури виявив, що з патологічних проблем існує значна кількість досліджень. На ґрунті цих проблем відомі імена зарубіжних патологів (за алфавітом) І. Валлерстайна, М. Вебера, К. Гаджієва, К. Джанди, М. Дюверже, Д. Істона, Р. Міхельса, Р. Моля, Д. Юма та ін., а також вітчизняних дослідників Е. Афоніна, О. Бабкіної, Р. Балабана, В. Бебика, І. Варзаря, К. Ващенко, О. Гараня, М. Головатого, В. Горбатенка, О. Картунова, А. Ключковича, М. Обушного, Ю. Остапця, М. Острогорського, М. Поповича, М. Примуша, О. Радченка, Ю. Шайгородського, Ю. Шведа та ін.

Найбільш повно і детально організаційна структура політичних партій була проаналізована французьким політологом М. Дюверже в праці «Політичні партії», який визначив організаційну структуру партій в якості їх основної характеристики. Сила чи слабкість структури партії детермінується такими чинниками як виборча система (пропорційна виборча система сприяє формуванню сильної партійної структури, а мажоритарна – слабкої), базові елементи, що лежать в основі партії (комітет характерний для партій зі слабкою структурою, а секції і міліція – з сильною) [4]. Вертикальним називається зв'язок, що поєднує підпорядковані один одному елементи, горизонтальний же зв'язок прослідковується між рівносильними елементами, що мають подібні функціональні зобов'язання. Вертикальний зв'язок виключає наявність будь-якого прямого горизонтального зв'язку і передбачає формування вищестоящих органів партії шляхом делегування. Як правило, партій із чисто горизонтальними зв'язками не існує, тому більшість партій – це партії зі змішаними зв'язками. В партіях зі слабкою структурою спостерігається максимізація горизонтальних зв'язків на двох рівнях: керівників і членів. Партіям із сильною організаційною структурою горизонтальні зв'язки не притаманні. В той ж час вони складають основний спосіб інтеграції базових елементів у непрямих партіях – у формі контактів між керівниками низових елементів. У прямих партіях горизонтальні зв'язки використовуються для керування допоміжними організаціями або для підриву діяльності конкуруючих партій чи паралельних організацій [4].

Якщо розпочати з питання партійного будівництва, зв'язків всередині політсил то головні особливості становлення партій в конкретно взятій країні є тісно пов'язаними з питанням про реальність існування в ній демократії. Достеменно відомо, що демократія як процес тісно пов'язана з якістю партійного життя і демократичність політичних процедур залежить в першу чергу від конкурентності у партійному середовищі, існування реальних політичних сил в країні. А от реальна внутрішньопартійна демократія, в свою чергу визначає параметри комунікації всередині партії. Відсутність внутрішньопартійної демократії або домінування моделі, базованої на економічній теорії демократії може спричинити переважання централізованої і вертикальної комунікації. Не варто забувати, що модель демократії в загальному плані сприяє розвитку всіх напрямків внутрішньопартійної комунікації – горизонтальної, діагональної, висхідної [10].

Однак, якщо повернутись до актуальності статті, то теоретична модель партійного життя в політиці була створена для країн Західного світу, і натикається на свої проблеми в країнах пострадянського простору.

В науковій статті, ми виходимо із погодженням із висновками дослідження політичних партій українського дослідника А. Білоуса, який є прихильником структурно-функціонального підходу [2]. На його думку, кожна партія повинна визначатися такими базовими характеристиками, як ідеологія, організаційна структура, методи і засоби діяльності, соціальна база та електорат, лідери і фінансові ресурси. На нашу думку, фактично

йде мова про складові процесу партійного будівництва, які мають бути враховані, як керівництвом політичної сили так і її рядовими членами (активом), інакше політична партія перетвориться на мало ефективне політичне об'єднання, яке не здатне на змістовні впливи на політичну систему.

Партійне будівництво в сучасній Україні відбувається за законами, які загалом актуальні в пострадянських країнах. Особливим фактором, який впливає на сучасне партійне життя в Україні є несистемна політична активність громадян та нежиттєздатність ряду важливих інститутів суспільства. Перш за все це доводить той факт, що з кількох сот політичних партій, що зареєстровані в Україні заледве три-чотири мають реальний волонтерський партійний актив, розгалужені і міцні осередки в регіонах та проводять постійну внутрішньопартійну комунікацію. До таких політсил слід віднести ВО Батьківщина, ВО Свобода, Демократичний Альянс та ряд дрібних політичних сил, які вже практично повністю втратили електоральну підтримку, необхідну для перемоги на виборах хоча б місцевих рівнів. У більшості випадків міцна партійна структура і взагалі її реальна наявність підкріплюється також визначеною ідеологічною ангажованістю, адже рекрутування партійного активу відбувається перш за все серед прихильників певної ідеології, наприклад націоналістів (ВО Свобода). Відсутність стійкої ціннісно-ідеологічної основи у партійному житті найчастіше призводить до того, що більшість вітчизняних партій намагаються апелювати до всіх виборців одразу, висуваючи популістські гасла, не маючи стійкої політичної орієнтації. У той же час у країнах з розвиненими демократичними традиціями, політичні партії мають чіткі орієнтації на конкретні верстви населення, наприклад Консервативна партія Великобританія орієнтована на бізнес-кола, лівоцентристи з Шотландської національної партії – на жителів Шотландії з середнім і нижче середнього достатком тощо.

Політичні ж сили, які не мають сталої і розгалуженої мережі учасників найчастіше наймають агітаторів та спостерігачів під вибори, що дозволяє провести вибори без багаторічної роботи по побудові політичної структури, однак коштує керівникам політсили чималих грошей.

Горизонтальність чи вертикальність партійних зв'язків в певній країні багато у чому демонструє рівень демократичності її суспільства. За твердженням дослідника Н. Бедріака, для політичних партій існує небезпека перетворення їх у інструмент задоволення інтересів відносно невеликого кола осіб, що належать до партійної еліти [1]. Такі тенденції безумовно присутні і в Україні, що становить загрозу «олігархізації» партійної діяльності і нівелювання демократичної складової партій. У західній політичній науці досі не одностайні щодо остаточної типологізації політичних режимів на пострадянському просторі, тут можна звернутись до позиції дослідників Хуана Лінца та Ларрі Даймонда, які запропонували для країн перехідного типу політичних режимів вживати термін «напівдемократія». Ті ж самі Даймонд та Лінц також акцентували на тому, що рівень інституалізації політичних партій, рівень їх сформованості є показником рівня демократії в країні. Реальний досвід України певним чином підтверджує правильність висновків американських політологів : низький рівень розвиненості політичних партій є ознакою недостатньої демократичності українського суспільства та політики в нашій країні.

Відсутність реального активу у багатьох навіть дуже впливових політсил пояснюється перш за все шляхом і цілями, з якими формувались вітчизняні політичні партії у 1990-х роках. Проведення виборів демократичним шляхом на багатопартійній основі поставило колишні радянські еліти перед необхідністю роботи на нових засадах. Таким чином, наспіх були створені партії, які об'єднували колишню радянську партійну верхівку і давали їй законні підстави балотуватися в нові органи влади після заборони діяльності Комуністичної партії в Україні. Фактично ці партії мали не вибороти владу, а зберегти її в руках тих же самих людей, саме тому структура партій будувалася згори донизу, активно застосовувались радянські методи залучення до партійної діяльності. Наприклад, дуже розповсюдженою була схема, коли керівник підприємства змушував усіх його працівників вступити в політичну

партію. Безумовно, такі заходи не покращували рівень партійного життя, однак давали можливість створити ілюзію діяльності, імітацію масового членства в політсилі. Головною причиною низького рівня партійного життя в Україні можна вважати те, що партії обмежувались суто номінальними заходами, адже на меті було не реальне оволодіння владними повноваженнями, а їхнє збереження, фактично переформатування колишньої КПРС на місцях у нові номенклатурні політсили. Питання горизонтальної структури у таких політичних силах не ставилось взагалі – ці політичні партії не були настільки якісним продуктом політичного ринку, як політичні партії розвинених країн Європи. Як зазначає дослідник В. Лемак, сучасні українські політичні партії істотно відрізняються від того, що в європейській практиці називається цим терміном. Згідно В. Лемаку, одним із факторів «недемократичності» вітчизняних політичних партій є: «надцентралізована структура та організація передбачає можливість для керівного органу чи вищестоящої партійної структури розпуску нижчестоящого осередку, виключення зі складу партії будь-якого її члена за «дискредитацію» політичної партії. Первинні осередки в такій організаційній атмосфері не є спроможними впливати на прийняття рішень керівними органами партії» [5].

На протигагу номенклатурним політсилам в Україні часів розвалу СРСР сформувався і ряд політичних партій, які сповідували демократичні чи націонал-демократичні ідеї, будувалися знизу і не мали стосунку до колишньої радянської партноменклатура Серед таких перш за все слід згадати Українську республіканську партію, об'єднання «Державна самостійність України», Народний рух України та ряд дрібніших партій. Не дивлячись на те, що ці політсили реально намагались будувати розлогу волонтерську структуру, імплемувати в українське політичне життя західні норми, активно працювати з громадянським суспільством, нажалі їх спроби отримати владу виявились недовірливими. Ряд дослідників наголошують ще і на нездатності суспільства у вкрай короткі строки перейти від норм радянського авторитарного однопартійного режиму до умов конкурентної багатопартійної політичної боротьби та політичного плюралізму. Таким чином, відбулася фактична передача влади з рук у руки, від старої радянської комуністичної номенклатури до нової партійної. Разом з тим, у 1990 -х роках відбувся фактичний поділ партій на т.зв. «табір влади» (правлячі партії типу СДПУ (о), які формувались згори донизу) і опозиційні (вже згадані Народний Рух, УРП та інші, сформовані знизу догори).

Якщо проаналізувати типи партійних зв'язків, які домінували в тодішньому партійному житті України, то можна побачити, що усі номенклатурні партії мали вертикальні зв'язки, при чому фактично як слід діяли лише вищі органи партії (Політрада), а не місцеві осередки. Будь-яка громадська діяльність політсил такого типу велась на несистемному рівні, при чому найчастіше на основі особистих зв'язків членів партії. Фактично подібний тип партійної структури можна назвати вертикальним лише умовно, адже реальна відсутність справжніх осередків робить неможливим будь які типи зв'язків.

Більш детальне вивчення життя політичних партій дає можливість стверджувати, що питання горизонтальних чи вертикальних партійних зв'язків всередині політичної сили однозначно залежить від шляху формування партії: знизу догори (у такому випадку часто вибудовується політична сила з горизонтальним типом зв'язків) чи згори донизу (результатом такого будівництва є партія вертикального типу). Реальне перетворення вертикальної політичної структури у горизонтальну практично неможливе, адже вертикальну структуру характеризують найчастіше характеризує висока роль керівного органу чи лідера партії, низький рівень ініціативності на місцях, слабка структура та низький рівень фінансової автономності осередків.

Партії створені знизу мали саме горизонтальний тип партійних зв'язків, в Україні означав відносну самостійність керівників місцевих осередків політсил і їх фінансову автономність. При чому, залежно від партії, траплялись і курйозні випадки, коли місцевий осередок ставав формально самостійним, зокрема Харківський осередок політичної сили УНА-УНСО відкрито підтримував у грузино-абхазькому конфлікті Абхазію, у той час як інші осередки направляли добровольців для участі в ньому на боці Грузії тощо. Партійні

структури з горизонтальними зв'язками найчастіше залучали до членства багато активних і амбітних людей, що, однак, призводило до частих розколів та внутрішньопартійних чвар внаслідок великих особистих амбіцій керівників підрозділів політсили різного рівня.

При цьому, не дивлячись на схильність до розколів, нерідко партія побудована за горизонтальним типом зв'язків має більші шанси зберегти себе під час тиску з боку спецслужб, який часом і досі відбувається в Україні відносно деяких політичних партій. Розгалужену горизонтальну структуру партії практично неможливо розвалити згори, паралізуючи фінансові потоки та керівництво, оскільки чималий ряд важливих питань функціонування партії на місцях вирішується безпосередньо локальним партійним осередком, якому найчастіше належить і більша частина партійного внеску кожного партійця певного регіону. Таким чином, горизонтальна партійна структура, побудована за принципом «знизу догори» набагато більш вразлива для загроз зсередини партії (партійних чвар, розколів тощо) аніж ззовні (політичне переслідування чи спроба руйнування структури партії з боку спецслужб), аніж партія з вертикальним типом партійних зв'язків.

При цьому, в 1990-х поступово склалися перші прототипи «лідерських» партій, які у майбутньому дійдуть до піку популярності. Фактична побудова політсили під одного впливового політика так само найчастіше означала сильну централізацію повноважень всередині партії. На практиці це призвело до того, що на початку 2000-х років активно формувались політсили, які називали себе іменами своїх лідерів (Блок Юлії Тимошенко, Блок Литвина тощо), оскільки в тогочасних українських реаліях саме персону лідера давала виборцеві найточнішу ідентифікацію партії і її вектора діяльності. Разом з тим, така концентрація політичних повноважень всередині партії, перебільшення ролі лідера найчастіше веде до високого рівня залежності рейтингу партії від іміджу лідера. Партія лідерського типу має найменше можливостей перетворитись на силу з горизонтальною структурою, оскільки домінуюче значення однієї особи дещо спотворює пропорції розподілу повноважень і відповідальності всередині партії.

Таким чином, партійна структура лідерської партії швидко руйнується під впливом спаду популярності лідера, особливо якщо ведуться активні дії з дискредитації його особи. В умовах високої конкурентності в політичному середовищі та широкого застосування чорних технологій закріпляти велику залежність структури партії від її лідера є винятково небезпечним заходом, оскільки система дискредитаційних заходів проти всього лише однієї людини (лідера) здатні знищити цілу політичну партію. Зокрема, як зазначає грузинський політолог В. Долідзе, нездатність президента Грузії Едуарда Шеварнадзе подолати ряд соціальних та економічних проблем в країні і падіння його особистого авторитету призвело до краху його партії - «Союзу громадян Грузії» [3]. Як і у випадку з вітчизняними владними елітами, в кінці 1990-х владні еліти Грузії поступово перейшли на ліві позиції перш за все під загрозою перемоги комуністичних сил на виборах і необхідності відтягнути на себе електорат комуністів. Цей перехід на ліві позиції ознаменувався входженням «Союзу громадян Грузії» до лав Соцінтерну.

Як вже зазначалось вище, партійна структура, вибудована на принципах фінансової автономності осередків та демократичних принципів керування політсилою є більш стійкою, аніж жорстко централізована лідерська партія. Однак, побудова такої політсили вимагає великих зусиль та жорсткого підбору кадрів, оскільки безініціативні керівники осередків, дочірніх структур партії можуть виявитись нездатними поставити рівень партійних заходів у довірених їм сферах на достатній рівень самостійно. Нестача кваліфікованих волонтерських кадрів є однією з ключових проблем формування партії активного типу з горизонтальними зв'язками - будь-яка формально автономна структура партії потребує великої кількості хороших керівників та досвідчених активістів.

Окрему увагу при розгляді особливостей партійної структури слід приділити розумінню політичної сили як соціального ліфту. Воно характерне передусім для партій з розвиненими осередками та автономною структурою, оскільки такий порядок речей приваблює перш за все амбітних і перспективних людей до лав партії. У такій політичній

сили як правило налагоджені молодіжні структури, швидкий кар'єрний ріст і відбувається постійна зміна кадрів.

На сьогоднішній день в Україні існує тенденція до злиття на місцях політичного життя з громадським. Як приклад : члени Демократичного Альянсу залучають нових прихильників політсили через заходи різного типу (спортивні, екологічні, освітні проекти), при цьому дуже часто вони є ще і членами чи керівниками громадських організацій (наприклад, ФРІ - Фондації регіональних ініціатив). Фактично це означає певне пом'якшення жорсткості партійної структури, послаблення її бюрократичної складової за рахунок активної співпраці з паралельними проектами, представники яких отримують можливості для просування всередині політичних партій. Досі залучення активістів з громадського сектору до політичної сфери було одним з важливих каналів рекрутування політичних еліт.

Отже, питання виду партійних зв'язків тісно пов'язане з формуванням партії, цілями які перед нею ставить партійна еліта та рівнем демократичності суспільства. Загалом, більш розвинене демократичне суспільство спонукає політичні сили переходити до горизонтального типу партійних зв'язків. Причому, можна підкреслити одночасну тенденцію: як підвищений рівень демократії покращує рівень партійного політичного життя, так і навпаки, рівень розвитку політичних партій здатний покращити рівень демократії в країні.

Використана література:

1. Бедрак Н. Партії як інститут політичного представництва [Електронний ресурс] / Н. Бедрак. – Режим доступу до ресурсу: irbis-nbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/appol_2014_5_2_34.pdf.
2. Білоус А. О. Політико-правові системи: світ і Україна: навч. посібник [Текст] / А. О. Білоус. — К.: Асоціація молодих українських політологів і політиків, 2000. – 200 с.
3. Долидзе В. Политические партии и партийное строительство в Грузии [Електронний ресурс] / В. Долидзе. – Режим доступу до ресурсу: <https://cyberleninka.ru/article/n/politicheskie-partii-i-partiynoe-stroitelstvo-v-gruzii>.
4. Дюверже М. Политические партии [Текст] / М. Дюверже; [пер. с французского Л. А. Зиминой]. – М.: Академический Проект, 2000. – 538 с.
5. Лемак В. Політичні партії як інститут громадянського суспільства: проблеми правового регулювання в Україні [Електронний ресурс] / В. Лемак - Режим доступу до ресурсу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jm/soc_gum/pmk/2010_7/3.pdf
6. Лещенко В.М. Політична партія в контекстах взаємодії соціальної та політичної систем сучасного українського суспільства [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец: 23.00.02 – «Політичні інститути та процеси» / Віктор Миколайович Лещенко. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2010. – 22 с.
7. Пискунова Н. Внутривполитические трансформации в странах Африканского Рога: тенденции или угрозы? [Електронний ресурс] / Н. Пискунова - Режим доступу до ресурсу: <http://old.mgimo.ru/files/127130/127130.pdf>
8. Шведа Ю. Р. Політичні партії [Текст]: енциклопедичний словник / Ю. Шведа. — Львів: Астролябія, 2005. — 488 с.
9. Шведа Ю.Р. Теорія політичних партій і партійних систем [Текст]: навч. посібник / Ю. Шведа. — Львів: Тріада плюс, 2004. — 528 с.
10. Шиманова О. В. Політична комунікація в системі міжпартійних та внутрішньопартійних відносин в Україні [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец: 23.00.02 – «Політичні інститути та процеси» / Ольга Володимирівна Шиманова; Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2009. – 21 с.

Одарченко К. Ю. *Горизонтальные коммуникации как метод развития партийного конгломерата*

В статье обозначены основные черты обоих доминирующих типов партийных связей (горизонтального и вертикального). Акцентируется внимание на особой связи между уровнями развития политических партий и демократии. Политическая партия с вертикальным типом связей хотя и является прочной централизованной структурой, однако она все меньше способна отвечать на ключевые вызовы современности. В таких условиях, демократическому обществу больше всего подходит политическая партия, которая построена по горизонтальному принципу.

Ключевые слова: политическая партия, партийные связи, партийная структура

Odarchenko K. *Horizontal Communication as a Method of Building Party Conglomerate*

The article outlines the main features of the two dominant types of party ties (horizontal and vertical). Attention is focused on a specific connection between the levels of development of political parties and democracy. Political party relations with vertical type although there are strong centralized structure, but it is less able to respond to the key challenges of our time. In such circumstances, the most appropriate democratic society a political party which is based on horizontal lines.

Keywords: political party, party ties, party structure